

KOGNITIVNOLINGVISTIČKO NAZIVLJE

Branimir Belaj
Kristina Štrkalj Despot

HAZU, 29. listopada 2020.

* Ova je prezentacija izrađena u okviru projekta *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje – JENA* (Struna-2017-09-05), koji u cijelosti financira Hrvatska zaklada za znanost).

Uvod: kognitivna lingvistika

- kognitivnolingvistički pristupi suprotstavljaju se objektivizaciji i formalizaciji značenja te gramatičkim pristupima koji zagovaraju autonomiju sintakse, tj. onima koji negiraju motiviranost forme značenjem i uporabom i time iz opisa isključuju ili pak marginaliziraju semantičku i pragmatičku sastavnicu gramatike.

Pregled razvoja

- formalni početak: G. Lakoff i M. Johnson, *Metaphors We Live By*, 1980.
- R. Langacker: 1976. počeo raditi na svojoj *kognitivnoj gramatici* (Langacker 1987, 1991, 2008)
- L. Talmy: studije u okviru elaboracije *sustava konceptualnoga ustrojavanja* objedinjenih u Talmy (2000)
- G. Lakoff, utemeljitelj *teorije konceptualne metafore i metonimije* (Lakoff i Johnson 1980), ali i jedan od prvih kritičara objektivističkoga pristupa značenju i kategorizaciji (Lakoff 1987)
- C. Fillmore: *semantika okvira* (Fillmore 1976, 1982, 1985)
- G. Fauconnier: utemeljitelj *teorije mentalnih prostora* (Fauconnier 1985), danas poznatije pod nazivom *teorija konceptualne integracije* (Fauconnier i Turner 2002).

Temeljne postavke kognitivne organizacije jezika

- 1) značenje je konceptualizacija
- 2) stvarni svijet i konceptualizirani svijet razlikuju se
- 3) nema izravne korespondencije između tih dvaju svjetova
- 4) kognitivna teorija jezika opisuje način na koji je organiziran konceptualizirani svijet
- 5) kognitivne teorije jezika usmjerene su epistemološkim, a ne ontološkim kategorijama
- 6) kognitivni mehanizmi kojima se ljudi koriste kako bi organizirali, strukturirali i procesirali jezične informacije rabe se za strukturiranje i obradu i nejezičnih informacija
- 7) ljudska bića imaju urođenu sposobnost takve unutrašnje organizacije informacija – konstruiramo i konceptualiziramo svoje iskustvo počevši od osnovnih domena (odnosno kognitivnih primitiva ili osnovnih kognitivnih kategorija) prema sve složenijim stupnjevima konceptualne organizacije
- 8) polisemija je temeljni mehanizam stvaranja značenja
- 9) granica između pragmatike i semantike nejasna je
- 10) leksičko i enciklopedijsko značenje nerazdvojivi su

Kognitivnolingvističko nazivlje u projektu JENA

- oko 450 naziva obrađenih prema pravilima baze STRUNA
- Obradivači: Branimir Belaj, Kristina Štrkalj Despot i Mateusz-Milan Stanojević.
- Svi obrađeni nazivi pripadaju jednomu od dvaju najvažnijih područja kognitivne lingvistike: kognitivnoj semantici ili kognitivnim pristupima gramatici

Obrada naziva *dopuna* u bazi STRUNA u potpodručju kognitivne lingvistike

dopuna

status naziva: naziv || **obrađivač:** Branimir Belaj || **faza obradbe:** terminolog pregledao || **autorski:** ne

definicija: nezavisni član konstrukcije koji eleborira semantičku podstrukturu odrednika profila kao zavisnoga člana

radna definicija: nezavisni član konstrukcije koji eleborira semantičku podstrukturu odrednika profila kao zavisnoga člana

projekt: jezikoslovlje

potpodručje: kognitivna lingvistika

dopušteni naziv: komplement

istovrijednica - engleski: complement

istovrijednica - njemački: Ergänzung

istovrijednica - ruski: дополнение; комплемент

istovrijednica - švedski: komplement

jezična odrednica: imenica

broj: jednina

rod: ženski

napomena: Primjerice u prijedložnoj skupini *pod krevetom* dopuna je *krevetom* jer elaborira prazno shematično mjesto orijentira prijedloga *pod* kao odrednika profila i zavisne sastavnice konstrukcije.

Brzi pregled naziva

način

status naziva: naziv || **obrađivač:** Kristina Štrkalj Despot || **faza obradbe:** terminolog pregledao || **autorski:** ne

definicija: jedna od četiriju shematskih kategorija u perspektivnome sustavu koja se odnosi na to je li točka perspektive statična ili dinamična

radna definicija: jedna od četiriju shematskih kategorija u perspektivnome sustavu koja se odnosi na to je li točka perspektive statična ili dinamična

projekt: jezikoslovlje

potpodručje: kognitivna lingvistika

istovrijednica - engleski: mode

istovrijednica - njemački: Modus

istovrijednica - ruski: способ

jezična odrednica: imenica

broj: jednina

rod: muški

napomena: Način je jedna od četiriju shematskih kategorija perspektivnoga sustava (ostale su: lokacija, smjer i udaljenost). S obzirom na način, točka perspektive može biti statična ili dinamična. Ako je perspektiva statična, riječ je sinoptičkome načinu. Ako je perspektiva dinamična, riječ je o sekvencijskome načinu. U primjeru: "Ana je vidjela nekoliko kuća kroz prozor automobila." perspektiva je statična, a način sinoptički. U primjeru: "Ana je vozeći se kroz prozor automobila gledala kuće." perspektiva je dinamična, a način sekvencijski.

perspektiva

status naziva: naziv || **obrađivač:** Kristina Štrkalj Despot || **faza obradbe:** terminolog pregledao || **autorski:** ne

definicija: parametar fokalne prilagodbe koji određuje način na koji se scena promatra s obzirom na relativnu istaknutost sudionika

radna definicija: parametar fokalne prilagodbe koji određuje način na koji se scena promatra s obzirom na relativnu istaknutost sudionika

projekt: jezikoslovlje

potpodručje: kognitivna lingvistika

istovrijednica - engleski: perspective

istovrijednica - njemački: Perspektive

jezična odrednica: imenica

broj: jednina

rod: ženski

napomena: Perspektiva je jedan od triju parametara fokalne prilagodbe (uz selekciju i apstrahiranje). Njome se određuje koji je sudionik fokalni, a koji sekundarni. Tako je primjerice u aktivnim rečenicama agens fokalni sudionik, a pacijens sekundarni sudionik, dok je u pasivnim rečenicama perspektiva izmijenjena, pa je pacijens fokalni sudionik, a agens sekundarni.

perspektiva

status naziva: naziv || **obrađivač:** Branimir Belaj || **faza obradbe:** terminolog pregledao || **autorski:** ne

definicija: vid konstruiranja značenja koji se odnosi na točku gledišta, orijentaciju te stupanj subjektiviziranosti govornika i sugovornika kao pozadinskih elemenata

radna definicija: vid konstruiranja značenja koji se odnosi na točku gledišta, orijentaciju te stupanj subjektiviziranosti govornika i sugovornika kao pozadinskih elemenata

projekt: jezikoslovlje

potpodručje: kognitivna lingvistika

istovrijednica - engleski: perspective

istovrijednica - njemački: Perspektive

istovrijednica - ruski: перспектива

jezična odrednica: imenica

broj: jednina

rod: ženski

Brzi pregled naziva

Zastupljeni teorijski okviri

KOGNITIVNA LINGVISTIKA	
Kognitivna semantika	Kognitivni pristupi gramatici (konstrukcijske gramatike)
Enciklopedijska semantika	Kognitivna gramatika
Teorija prototipa	Konstrukcijska gramatika
Semantika okvira	Radikalna konstrukcijska gramatika
Simulacijska semantika	Utjelovljena konstrukcijska gramatika
Teorija konceptualne integracije	Sustav elaboracije konceptualnoga ustrojavanja
Teorija konceptualne metafore	
Teorija primarne metafore	
Neuronska teorija jezika i mišljenja	
Neuronska teorija metafore	
Teorija karijere metafore	

Obrada kognitivnolingvističkih naziva: izazovi i rješenja

- velik broj naziva koji su već iznimno poznati, rašireni i dobro prihvaćeni u hrvatskoj kognitivnolingvističkoj zajednici iako nisu tvoreni u skladu sa svim terminološkim načelima koja bi se trebala primjenjivati pri davanju normativnih preporuka određenim jezikoslovnim nazivima (za popis načela v. Hudeček i Mihaljević 2018)
- Najčešće je u tome smislu riječ o tome da se u korist načela proširenosti odstupa od načela da domaće riječi imaju prednost pred stranim
- npr. *kognitivna lingvistika, efektivna razina usidrenja, ekstenzija, elaboracija, generator prostora, mentalni prostor, nominalni profili* itd.

- Pridjev *konceptualni* ušao je i učvrstio se u kognitivnolingvističkome nazivlju iako bi prihvatljivije hrvatske zamjene bile *pojmovni/konceptni* ili *konceptualizacijski*, ovisno o konkretnim nazivima.
- Također zbog proširenosti, ali i međusobne usklađenosti naziva, zadržali smo kao preporučene i imenice *koncept* i *konceptualizacija* mjesto domaćih *pojam* i *opojmljivanje* u nazivima (*koncept, konceptualizacija, konceptualizacijski potencijal, egocentrični kognitivni model konceptualizacije vremena* itd.).
- znatno se proširila i udomaćila i uporaba pridjeva *neuralni* kao prvoga elementa sveza u nazivima
- u tim smo primjerima ipak kao preporučene nazive odabrali *neuronska teorija metafore* i *neuronska teorija jezika i mišljenja* u skladu s normativnom preporukom jer je riječ o novijim nazivima

- odstupanje od načela (koje vrijedi i u općem jeziku) da se iz engleskoga jezika ne preuzima gotov pridjev, nego da se pridjev izvede iz posuđene imenice prema pravilima hrvatske tvorbe
- pridjev *konceptualni* (npr. u okviru projekta JENA obrađeni su nazivi: *konceptualni sustav, konceptualna metafora, konceptualna metonimija, teorija konceptualnoga ustrojavanja, konceptualna struktura, konceptualna projekcija, sustav konceptualnoga ustrojavanja, konceptualna integracija* itd.).

istovrijednica - engleski: conceptual metaphor

istovrijednica - njemački: konzeptuelle Metapher

istovrijednica - francuski: métaphore conceptuelle

istovrijednica - ruski: концептуальная метафора

istovrijednica - švedski: konceptuell metafor

- No u svim slučajevima u rubrici *dopušteni naziv* upućujemo na alternativu, bilo onu koja više odgovara spomenutim terminološkim načelima ili onu koja je u zajednici već dobro prihvaćena, ali odstupa od nekih načela.

Semantičke uloge

- u različitim teorijama različito se definiraju
- ili u definiciji ili u napomeni naznačeno na koju se teoriju ta definicija odnosi
- Npr. semantička uloga *teme* obično se definira kao entitet koji je negdje smješten ili mijenja lokaciju, no u kognitivnoj gramatici *tema* odgovara makroulozi *općega trpitelja* (engl. *undergoer*) u gramatici uloge i referencije.
- Npr. *efektorom* se u nekim teorijama smatraju neživi vršitelji, odnosno različite prirodne sile (kiša, snijeg, vjetar itd.), dok se negdje efektorom smatraju živi vršitelji bez obilježja volje ili namjere pri provođenju neke radnje, a prirodna sila smatra se zasebnom ulogom kao u gramatici uloge i referencije
- u nekim teorijama semantičke uloge dijele se na **argumentne** i **sudioničke** (npr. Goldberg 1995), pa su i ti nazivi uključeni u terminološku bazu s detaljnijim pojašnjenjem u napomeni

- S obzirom na to da je područje kognitivne lingvistike i dalje iznimno živo, produktivno i uzbudljivo, nadamo se da će ovakva baza, uz redovito obogaćivanje i osuvremenjivanje, biti dostatna pomoć za praćenje i bolje razumijevanje kognitivnolingvističke literature ne samo studentima i jezikoslovcima nego i svima zainteresiranima koji žele dobiti odgovore na zanimljiva i aktualna pitanja o odnosu jezika, ljudskoga uma i ljudskoga iskustva.

Hvala na pozornosti!